

Finskans Historiska och Nutida Varieteter

Merlijn de Smit

10.2

19:00-20:30

F339

SUOMEN SUKUKIELET

(Puhujien määrät perustuvat Helsingin Yliopiston Tapani Salmisen antamiin tietoihin).

1. ITÄMERENSUOMALAISET KIELET

Yleistä: Laanest, A.: Einführung in die ostseefinnischen Sprachen. Hamburg. Kettunen, L.: Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet. Helsinki 1960.

SUOMI

5 miljoonaa puhujaa Suomessa, n. 200.000 Ruotsissa, n. 30.000 Venäjällä, myös puhujia Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Meänkieltä t. Tornionlaakson suomea (n. 20.000 puhujaa Ruotsissa, 30.000 Suomessa) ja Kveenien (n. 5.000 puhujaa Norjassa) on hiljattain alettu pitämään kielinä pikemmin kuin murteina.

KARJALA

Puhutaan Venäjän Karjalan Tasavallassa, ja jossain määrin myös sirpaleistuin saarekkeina etelämmällä, Tverin kaupungin seudulla. Puhujia n. 40.000.

Sanakirja: Karjalan Kielen Sanakirja, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus 1968 - . Helsinki 1968-.

Kielihistoria: Ojansuu, H.: Karjalan Kielen Opas. Helsinki 1907.

AUNUKSEN KARJALA

Puhutaan varsinaisen karjalan kielialueen eteläreunalla Laatokan ja Äänisen (Onegan) välillä. Puhujia 30.000.

Sanakirja: ks. Karjala

Kielihistoria: Ojansuu, H.: Karjala-Aunuksen Äännehistoria. Helsinki 1918.

LYYDI

Kieli on tavallaan siirtymämuoto Aunuksen ja Vepsän välillä. Puhutaan hyvin kapealla alueella Aunuksen alueen itäpuolella, Äänisen länsirannikoilla. Puhujia n. 5.000.

Sanakirja: Kujola, J.: Lyydiläismurteiden Sanakirja. Helsinki 1944.

Kielihistoria: Turunen, A.: Lyydiläismurteiden Äännehistoria I: Konsonantit. Helsinki 1946., Turunen, A.: Lyydiläismurteiden Äännehistoria 2: Vokaalit. Helsinki 1950.

VEPSÄ

Puhutaan Äänisen eteläpuolella, puhujia n. 6.000.

Sanakirja: Zaičeva, M.I., Mullonen, M.I: Slovar' Vepsskogo Jazyka. Leningrad 1972.

Kielihistoria: Vepsän Äännehistorian Pääkohdat. Helsinki 1965.

INKEROINEN

Ei samaa kuin Inkerinsuomea: Inkeroinen (Ven. izhorskij) on lähempänä karjalan kieltä. Puhutaan Suomenlahden etelärannikolla Narvan ja Pietarin välillä,

etenkin Laukaanjoen ja Hevanjoen suilla, myös sirpaleistuna etelämmällä. Puhujia enää n. 300.

Sanakirja: Nirvi, R.E.: Inkeröismurteiden Sanakirja. Helsinki 1971.

Kielihistoria: Laanest, A.: Isuri keele ajalooline foneetika ja morfoloogia. Tallinn 1986.

VATJA

Lähes sammunut: puhujia (paljon) vähemmän kuin 50 - jos vielä niitäkin on - etenkin vanhempia ihmisiä (50-luvun loppupuolella tehdyn laskennan mukaan puhujia oli enää 23). Puhutaan Inkeröisalueen eteläpuolella Viron ja Pietarin välillä. Keskiajalla vietiin joukko vatjalaisia sotavankina Latviaan, jonne ryhmä asettui. Näiden "kreeviinien" kieli on sammunut 1900-luvulla.

Sanakirja: Adler, E., Leppik, M.: Vatja keele sõnaraamat 1-3. Tallinn 1990-1996.

Tsvetkov, D.: Vatjan kielen joenperän murteen sanasto. Toimittanut, käänteissanaston ja hakemiston laatinut Johanna Laakso. Helsinki 1995. Posti, L.: Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. Helsinki 1980. Kettunen, L.: Vatjan kielen Mahun murteen sanasto. Toimittaneet Jarmo Elomaa et.al. Helsinki 1986.

Kielihistoria: Kettunen, L.: Vatjan Kielen Äännehistoria. Suomi 4:15 p. 1-170.

Helsinki 1915. Winkler, E.: Krewinisch: Zur Erschliessung einer ausgestorbenen ostseefinnischen Sprachform. Wiesbaden 1997.

Kielioppi: Ariste, P.: A grammar of the Votic language. The Hague 1968.

VIRO

N. miljoonaa puhujia Virossa, myös ryhmiä Ruotsissa, Suomessa, Venäjällä, Pohjois-Amerikassa jne.

Sanakirja: Mägiste, J.: Estnisches Etymologisches Wörterbuch 1-12. Helsinki 1982-1983. Pall, V.: Väike Murdesõnastik. Tallinn 1982.

Kielihistoria: Kettunen, L.: Eestin kielen äännehistoria. Turku 1962.

Kielioppi: Tauli, V.: Standard Estonian Grammar. Part 1: Phonology, morphology, word-formation; Part 2: Syntax. Stockholm 1973, 1983.

VORU-SETO t. ETELÄVIRO

Poikkeaa vahvasti Virosta ja muista itämerensuomalaisista kielistä. Puhutaan Viron kaakkoisosassa ja jonkin verran Venäjän rajan toisella puolellakin. Puhujia n. 60.000.

Kielihistoria: Wiedemann, J.: Uurimus võru murdest = Versuch ueber den werroehstnischen Dialekt. Toim.: Habicht, Külli, Pajusalu, K. Tartu 2002. Toomse, M.: Lõuna-Eesti murded 1-30: kaardid. Toimetanud Karl Pajusalu. Turku 1998. Pajusalu, K.: Multiple language contacts in South Estonian: variation in verb inflection in Karksi. Turku 1996.

LIIVI

Puhutaan nyt enää Kuurin niemimaan pohjoispuolella parissa kylissä Latvias - aiemmin puhuttu paljon laajemalla alueella. Puhujia on jäljellä vähemmän kuin kymmenen.

Sanakirja: Kettunen, L.: Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. Helsinki 1938.

Kielihistoria: Winkler, E.: Salisch-livische Sprachmaterialien. München 1994.

2. SAAMEN KIELET

Yleistä: Sammallahhti, P.: The Saami Languages - An introduction. Karasjoki 1998.

Kielihistoria: Korhonen, M.: Johdatus Lapin kielen historiaan. Helsinki 1981.

Sanakirja: Lehtiranta, J.: Yhteissaamelainen sanasto. Helsinki 1989. Lagercrantz, E.: Lappischer Wortschatz. Helsinki 1939.

ETELÄSAAME

Puhutaan Lycksele-Tärna-Ranan linjan eteläpuolella aina Idreen asti, puhujia n. 500. Jonkin verran opetusta.

Sanakirja: Hasselbrink, G.: Südlappisches Wörterbuch. Uppsala 1983. Collinder, B. Lappisches Wörterverzeichnis aus Härjedalen. Uppsala.

Kielioppi: Bergsland, K. Sydsamisk Grammatik. Tromsø 1982.

UUMAJANSAAME

Puhutaan Maln ja Sorselen alueella, Stenselen ja Arvidsjaurin välillä. Lähes sukupuuttoon kuollut kun sitä tutkittiin 40-luvulla, saattaa nyt olla kokonaan sammunut.

Sanakirja: Schlachter, W.: Wörterbuch des Waldlappendialektes von Mal und Texte zur Ethnographie. Helsinki 1958.

PIITIMENSAAME

Puhutaan kapealla alueella Arjeplogin ja Arvidsjaurin pohjoispuolella. Puhujia vähemmän kuin 20, jollei kokonaan sammunut.

Kielioppi: Lagercrantz, E.: Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog. Helsinki 1926. Lehtiranta, J.: Arjeploginsaamen äänne- ja taivutusopin pääpiirteet. Helsinki 1992.

LUULAJANSAAME

Puhutaan laajalla alueella Jokkmokkin ja Jellivaaran seudulla. Puhujia ehkä n. 2.000.

Sanakirja: Grundström, H.: Lulelappsk Ordbok. Uppsala 1946-1954.

Kielihistoria: Collinder, B.: Lautlehre des Waldlappischen Dialektes von Gällivare. Helsinki 1938.

POHJOISSAAME

Suurin ja parhain tutkittu saamen kieli. 30.000 puhujaa, Norjassa (Ofotenista ja Gratangenista aina Kirkkoniemelle), Ruotsissa (Kaalasvuomassa, Parkalompelessa ja niitä pohjoisempana) ja Suomessa (Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa ja Sodankylän kunnan pohjoisosassa).

Sanakirja: Nielsen, K.: Lappisk Ordbok. Oslo 1932.

Kielioppi: Nielsen, K.: Laerebok i Lappisk. Oslo 1926. Ruong, I.: Min Sámiigiella. Samisk Grammatik. Stockholm 1974. Nickel, K.P.: Samisk Grammatik. Karasjoki 1994.

INARINSAAME

N. 300 puhujaa Inarinjärven ympärillä.

Sanakirja: Itkonen, E. 1987: Inarilappisches Wörterbuch. Helsinki.

KOLTANSAAME

Puhutaan Venäjällä Kuolan niemimaan länsipuolella (Suonikylä, Nuorttijärvi, Paatsjoki) ja Suomessa Sevettijärven kylässä. N. 300 puhujaa.

Sanakirja: Itkonen, T.I.: Koltan- ja Kuolanlapin Sanakirja. Helsinki 1958.

Kielioppi: Korhonen, M., Mosnikoff, J., Sammallahti, P.: Koltansaamen Opas. Helsinki 1973.

KILTINÄNSAAME

Puhutaan Kuolan niemimaan keskiosassa, n. 800 puhujaa.

Sanakirja: ks. Koltansaame

Kielioppi: Kert, G.M.: Saamskij Jazyk (ki'dinskij dialekt): Fonetika, morfologija, sintaksis. Leningrad 1971.

TURJANSAAME

Puhutaan Kuolan niemimaan itäosassa ja itärannikolla. Lähes sammunut: enää vähemmän kuin kymmenen puhujaa.

Sanakirja: ks. Koltansaame

3. MORDVAN KIELET

Kielihistoria: Bartens, R.: Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys. Helsinki 1999.

Sanakirja: Paasonen, H.: Mordvinisches Wörterbuch. Helsinki 1990-1996.

Kielioppi: Keresztes, L.: Chrestomathia Morduinica. Budapest 1990.

ERSÄMORDVA

Puhutaan Mordvan tasavallan itäosassa, Saranskin kaupungin itäpuolella, ja sirpaleistuina paljon laajemmalla alueella. Puhujia n. 500.000.

Sanakirja: Niemi, J., Mosin, M.: Ersäläis-suomalainen sanakirja. Turku 1995. Alhoniemi, A., Agafonova, N., Mosin, M.: Suomalais-ersäläinen sanakirja. Turku 1999.

Oppikirja: Mosin, M.V.: Ersämordvan oppikirja. Helsinki 1983.

MOKSHAMORDVA

Puhutaan Mordvan tasavallan itäosassa ja kuten Ersämordvakin laajemmalla alueella keski-Venäjällä. N. 250.000 puhujaa.

Sanakirja: Herrala, E., Feoktistov, A.: Moksalais-suomalainen sanakirja.

4. MARIN KIELET (TSHEREMISSI)

Sanakirja: Moisio, A.: Marla-finnla muter. Ioshkar-Ola 1994 (Marilais-suomalainen sanakirja. Turku 1992.) Moisio, A.: Suomalais-marilainen sanakirja. Turku 1995.

Beke, Ö.: Mari nyelvjárás szótár. Szombathely 1997-.

Kielioppi: Alhoniemi, A.: Grammatik des Tsheremissischen (Mari). Hamburg 1993.

Kielihistoria: Bereczki, G.: Grundzüge der Tsheremissischen Sprachgeschichte. Szeged 1992.

LÄNSIMARI

Puhutaan Marin tasavallassa ja osin myös Tatarstanissa, Bashkortostanissa, jne. Puhujia n. 50.000.

ITÄMARI

Puhutaan Marin tasavallassa ja laajemmalla alueella Tatarstanissa, Bashkortostanissa, jne. Puhujia n. 500.000.

5. PERMILÄISET KIELET

Kielihistoria: Bartens, R.. Permiläiskielten rakenne ja kehitys. Helsinki 2001.

UDMURTTI (VOTJAKKI)

Puhutaan Udmurtin tasavallassa (pääkaupunki Izhevsk) ja jonkin määrin Tatarstanissakin. Puhujia n. 500.000

Sanakirja: Wichmann, Y.: Wotjakischer Wortschatz. Helsinki 1987. Suihkonen, P. (ed.): Udmurt-English-Finnish dictionary with a basic grammar of Udmurt. Helsinki 1995.

Kielioppi: Csúcs, S.: Chrestomatia Votiacica. Budapest 1990.

Oppikirja: Kélmakov, V., Hännikäinen, S.: Udmurtin kielioppia ja harjoituksia. Helsinki 1999.

KOMIPERMJAKKI

N. 100.000 puhujia Komipermjakin alueella, Udmurtin tasavallan itäpuolella ja Komin tasavallan eteläpuolella.

Sanakirja: Nemtinova, G.I., Fedoseeva, L.F., Jarkova, L.F.: Komi-permjacko-russkij, russko-komi-permjackij slovar' dla učašt šihsa obštšeobrazovatel'nyh škol. Kudympkar 1993.

KOMISYRJÄÄNI

Puhutaan erittäin laajalla alueella Komin tasavallassa (pääkaupunki Syktyvkar). n. 250.000 puhujaa. Myös jonkin verran Kuolan niemimaalla.

Sanakirja: Fokos-Fuchs, D.R.: Syrjänisches Wörterbuch. Budapest 1959.

Kielioppi: Rédei, K.: Chrestomathia Syrjaenica. Budapest 1978.

6. OBINUGRILAISET KIELET

Kielihistoria: Honti, L.: Az ugor alapnyelv kérdésehez. Budapest 1997. Honti, L.: Az obi-ugor konzonantismus története. Szeged 1999. Honti, L.: Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe. Budapest 1982.

MANSI (VOGULI)

Puhutaan Ural-Vuoriston ja Ob-joen välisillä alueella, etenkin Sosva- ja Kondajoen seudulla. Yhteensä ehkä n. 3.000-4.000 puhujaa. Mansin murteet erinevät toisistaan niin paljon, että niitä voi pitää eri kielinä.

Sanakirja: Munkácsi, Bernát: Wogulisches Wörterbuch. Budapest 1986.

Kielioppi: Rombandeeva, E.I.: Wogulische Syntax. München 1984. Kálmán, B.: Chrestomathia Vogulica. Budapest 1963.

HANTI (OSTJAKKI)

Samaten kuin Mansin tapauksessa Hantiin variaatiot ovat pikemmin eri kielet kuin murteet. Hantia puhutaan laajemmalla alueella Ob-joen ja sen itäisten sivujokien seudulla. Puhujia yhteensä ehkä n. 13.000.

Sanakirja: Karjalainen, K.F.: Ostjakisches Wörterbuch. Helsinki 1948. Steinitz, W.: Dialektologisches und Etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache. Berlin 1966-1991. Honti, L.: Nordostjakisches Wörterverzeichnis. Szeged 1982.

Kielioppi: Rédei, K.: Northern Ostyak Chrestomathy. Bloomington 1965. Rédei, K.: Nord-ostjakische Texte mit Skizze der Grammatik. Göttingen 1968. Steinitz,

W.: Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis. Leipzig 1950. Honti, L.: Chrestomathia Ostiaca. Budapest 1984. Cseprégyi, M.: Szurguti Osztyák chrestomathia. Szeged 1998.

7. UNKARI

UNKARI

Unkaria puhuu n. 15 miljoonaa ihmistä Unkarissa, Itävallan itäisessä raja-alueella, Slovakian eteläosassa, Serbian pohjoisessa Vojvodina-alueella, Romanian Transylvaniassa ja Ukrainan karpaattien alueella.

Sanakirja : Lakó, Gy., Rédei, K.: A magyar szókészlet finnugor elemei: etimológiai szótár. Budapest 1978. Benkő, L.: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Budapest 1993-

Kielioppi: Tompa, J.: Ungarische Grammatik. The Hague 1968. Cseprégyi, M.: Unkarin kielioppi. Helsinki 1991.

Kielihistoria: Papp, I.: Unkarin kielen historia. Helsinki 1968. Bárczi, G.: A magyar nyelv története. Budapest 1987.

8. POHJOISSAMOJEDILAISET KIELET

Yleistä: Castrén M.A., Lehtisalo, T.: Samojedische Sprachmaterialien. Helsinki 1955.

Kielioppi: Hajdú, P.: Chrestomathia Samoiedica. Budapest 1968.

Sanakirja: Janhunen, J.: Samojedischer Wortschatz: gemeinsamojedische Etymologien. Helsinki 1977.

NENETSI (JURAKKI)

Kaksi päämurretta: Tundranenetsi ja metsänenetsi. Puhutaan Kuolan niemimaalta Venäjän ja Siperian pohjoisrannikolla Jenisei-joen suuhun asti, myös Novaya Zemljan eteläpuolella. Yhteensä n. 26.000 puhujaa.

Sanakirja: Salminen, T.: A morphological dictionary of Tundra Nenets. Helsinki 1998. Lehtisalo, T.: Juraksamojedisches Wörterbuch. Helsinki 1956.

Kielioppi: Salminen, T.: Tundra Nenets inflection. Helsinki 1997. Décsy, Gy.: Yurak chrestomathy. Bloomington 1966.

ENETSI (JENISEI-SAMOJEDI)

Lähes sammunut, vähemmän kuin 50 puhujaa Jenisei-joen alajuoksulla ja joensuussa.

Sanakirja: Katzschmann, M.: Jenissej-Samojedisches (Enzisches) Wörterverzeichnis. Hamburg 1978.

NGANASAN (TAVGI-SAMOJEDI)

n. 600 puhujaa Taimyrin niemimaalla, Jenisei-joen itäpuolella. Maailman pohjoisin alkuperäiskansa.

9. ETELÄSAMOJEDILAISET KIELET

ks. Pohjoissamojedilaiset kielet.

SELKUP (OSTJAKKI-SAMOJEDI)

Puhujia vähemmän kuin 2.000, laajalla alueella Ob-joen yläjuoksulla ja Ketin ja

Tshulymin sivujokien seudulla sekä Obin ja Jenisein välimaastossa.

Sanakirja: Erdélyi, I.: Selkupisches Wörterverzeichnis (Tas Dialekt). The Hague 1970.

Kielioppi: Janurik, T.: A szölkup nyelv alapjai. Budapest 1997.

KAMASSI

Sammunut 1900-luvulla (viimeinen puhuja kuoli v. 1989). Puhuttiin Altai-vuoristossa, Jenisei-joen ja Krasnojarskin kaupungin itäpuolella.

Sanakirja: Donner, K.: Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik. Helsinki 1944.

MATOR

Sammunut 1800-luvulla. Puhuttiin Altai-vuoristossa Kamassien kielialueen itäpuolella.